

Odil PARPIYEV,

Qo'qon universiteti Ta'lim kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: odilparpiyev71@gmail.com

Filologiya fanlari doktori, dotsent T.Kuchkarov taqrizi asosida

APPROACHES TO THE EXPRESSION OF WRITTEN OPINION IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Annotation

The article contains information about writing, the history of Uzbek writing, the development of Uzbek spelling, the relationship between sounds and letters in the written expression of thought, and the approaches of scientists in the field to the expression of written thought in elementary school students.

Key words: Primary education, writing, types of writing, written speech, sound, letter, husnikhat, written thought, analysis, synthesis, exercise.

ПОДХОДЫ К ВЫРАЖЕНИЮ ПИСЬМЕННОГО МНЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье содержатся сведения о письменности, истории узбекской письменности, развитии узбекской орфографии, соотношении звуков и букв при письменном выражении мысли, а также подходах ученых в данной области к выражению письменной мысли у учащихся младших классов.

Ключевые слова: Начальное образование, письмо, виды письма, письменная речь, звук, письмо, уснихат, письменная мысль, анализ, синтез, упражнение.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA YOZMA FIKRNI IFODALASHGA BO'LGAN YONDASHUVLAR

Annotsatsiya

Maqolada yozuv, o'zbek yozuvi tarixi, o'zbek imlosi taraqqiyoti, fikrni yozma ifodalashda tovush va harf munosabati, soha olimlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma fikrni ifodalashlariga bo'lgan yondashuvlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, yozuv, yozuv turlari, yozma nutq, tovush, harf, husnixat, yozma fikr, analiz, sintez, mashq.

Kirish. Yozma nutq nutqning asosiy turlaridan biri bo'lib, u kishilik jamiyati taraqqiyotida ehtiyoj tufayli paydo bo'lgan. Yozma nutq tufayli avlodlar o'rtasidagi aloqa almashinuvi ta'minlanib, odamlar o'z bilimlari, fikr va ko'nikmalarini manbalarda, ilmiy ishlarda, san'at asarlarida amalga oshirib kelgan. Jumladan, Markaziy Osiyoda qadimda yashagan ajdodlarimiz o'z yozuviga ega bo'lib, tarixiy manbalarda keltirilishicha, yozuv madaniyatini shakllantirganlar. O'rta Osiyo hududida shu kunga qadar fonografik yozuvning oromiy (miloddan avvalgi III – I asrlarda), so'g'd (I – VI asrlarda), xorazm (II – III asrlarda), o'rxun-enasoy (V – VIII asrlarda), uyg'ur yozuvi (VI – VII asrlardan XII asrgacha), arab yozuvi (VII – VIII asrlardan 1929-yilgacha), lotin yozuvi (1929 – 1940-yillarda), kirill yozuvi (1940-yildan), lotin yozuvi (1996-yil sentabridan) kabi turlaridan foydalanilgan.

Professor N.Mahmudov bu haqda shunday deydi: “Qadimdan har bir qabila, elat o'z yozuvini muqaddas deb bilgan, o'z tilini ulug'lab kelgan. Ajdodlarimiz oromiy, so'g'd, run, uyg'ur, arab yozuvlaridan foydalanib, buy tarixiy, madaniy meros qoldirishgan. Qoraxoniylar hukmronligi davrida turkiy tilda davlat yozishlari olib borilgan, uning maqomi mustahkamlangan. Qoraxoniylar podshohlari o'z turkiy tillarini “hoqoniya tili” deb e'lon qilishgan. Buyuk tilshunos Mahmud Koshg'ariy bu tilni uchqur tulporga, adib Yusuf Xos Hojib tog' ohusiga qiyos qilishgan. Hazrat Alisher Navoiy turkiy tilni o'n sakkiz ming o'lamdan ham oliy olamga o'xshatganlar”[1].

Xalqimiz ming yildan ziyod vaqt davomida arab, keyin esa lotin va kirill yozuvlaridan foydalangan bo'lsa-da, Nodir Jonuzoq ta'biri bilan aytganda: “garchi ona tilimiz boshqa xalqlarning imloviy libosini kiygan bo'lsa-da, o'z ziynatini yo'qotmadi, ruhini asrab qoldi”[2].

Adabiyotlar tahlili. XX asr boshlarida ilg'or fikrli, ma'rifatparvar ziyolilarimiz avval arab, keyin esa lotin yozuvini ona tilimiz talablariga moslashtirishga harakat qilishgan, Jumladan, atoqli adib, olim Abdurauf Fitrat boshchiligida 1919-yilda “Chig'atoy gurungi” jamiyati tuzildi va arab yozuvini o'zbek tiliga moslab isloh qilish uchun takliflar ishlab chiqildi. Chunki jamiyatning asosiy vazifasi til-imlo masalalari bilan shug'ullanish bo'lib, uning peshqadam a'zolari imloni takomillashtirish bo'yicha harakatlar qildi. Bu takliflar barcha tomonidan birdek ma'qullanmagach, 1921-yilning 1-5-yanvar kunlari Toshkentda bo'lib o'tgan birinchi o'lka o'zbek tili va imlosi qurultoyida Fitrat ularga qarata shunday deydi: “Yangi imlochilarimiz huzuringizga chiqib, o'z asoslarini arz etdilar hamda aytalarkim: eski imlo bilan yoxud eski imlosizlik bilan savodsizlikni bitirish, bilimni umumlashtirish mumkin emasdir. Savodsizlikni bitirmak istasalar, qoidal bo'lg'on asoslarimiz qabul etilsin!”[2] Shu yig'ilishda qatnashgan Botu esa quyidagicha taklifni kiritadi: “Madaniyatda ortda qolg'on millat – yozuvi ortda qolg'on millat demakdir... Mana shuning uchun butunlay hozirgi arab harflarini tashlab, ko'b millatlar tomonidan qabul bo'lg'on lotin yozuvini tilimizdagi tovushlarga muvofiq bir holg'a kelturub qabul qilish kerakdir”[3].

Fitrat millat jonkuyari sifatida tilimiz taraqqiyotiga hissa qo'shdi. U “Yopishmagan gajaklar” maqolasida shunday deydi: “Chig'atoy gurungi” 20-yillarg'acha davom qildi. Bu vaqtg'acha uning o'z oldig'a qo'yg'an ilmiy yumushlari bajarilgan edi. Yangi imlo sho'ro maorif komissarligi tomonidan maktablarga kirgizilgan sho'ro hukumati tomonidan “Har millatning maktab tili o'z ona tilida bo'lsin” deb e'lon etilgan asos bilan o'zbek tili ta'min etilgan edi...”[3].

Fitratning o'zbek tilshunosligi tarixidagi ulkan xizmatlaridan biri u tomonidan grammatikaga bag'ishlangan kitobning yaratilishidir. Bu haqda tilshunos olim T.Tog'ayev quyidagi ma'lumotni keltirib o'tadi: “O'zbekiston jumhuriyatining Maorif komissarligi huzuridagi Bilim o'zagi tomonidan maktablarda o'qumoq uchun muvofiq ko'rilgan “Sarf” (morfologiya) darsligi ilk marta 1925-yilda bosib chiqarilgan. Fitratning o'zi bu kitobni kamtarlik bilan “O'zbek tili qoidalari to'g'risida bir tajriba” deb nomladi”.[4.1]

O'tgan davr mobaynida o'zbek imlosi taraqqiyoti uchun bir qator islohotlar qilindi: 1928-yilda lotin yozuvi davlat alifbosi sifatida qabul qilindi, 1934-yilda isloh qilindi, 1940-yilda esa kirill yozuviga o'tildi, 1993-yilda lotin yozuviga o'tdik, 1995-yilda yozuvimiz isloh qilindi. Yangi yozuvga o'tish muddati 2005-yil etib, keyin esa 2010-yil deb ko'rsatildi. Lekin shu kunga qadar bu yozuvimizga to'liq o'tilmadi. Tilshunos olimlar va fuqarolarning ommaviy axborot vositalari va anjumanlardagi maqolalarida mazkur masalaga turlicha yondashuvlari ifodalanganining guvohi bo'lamiz. Agar A.Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti professorlari Z.Xolmonova, M.Qurbonova, dotsent T.Tog'ayevlar joriy alifboni o'zgartirilishiga qarshi chiqib, fikrlarini xalqimizning ta'lim-tarbiya va savod chiqarishda alifboga ko'nikma hosil qilganini ta'kidlasalar, boshqa bir tilshunos olimlar guruhi esa alifbo o'zina isloha muhtoj ekanligi haqida fikr bildiradilar. Jumladan, professor N.Mahmudov

jo'ra, jo'ja, jahon, rivoj kabi so'zlarda til oldi jarangli qorishiq undoshni ifodalash uchun C c (dj) harfini olish, jurnal, tiraj, maxraj, ajdar kabi so'zlarda til oldi jarangli sirg'aluvchi undoshni ifodalash uchun J j (j) harfini belgilash taklifini bergan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida" 2016-yil 13-maydagi PF-4797-son Farmonida ta'kidlanganidek: "Eng avvalo, ona tilimizning qo'llanish doirasini kengaytirish, uning tarixiy ildizlarini chuqur o'rganish va ilmiy asosda har tomonlama rivojlantirish bugungi kunda o'ta dolzarb masalaga aylanmoqda..."[5].

Garvard universiteti professori metodist olim Uilga M.Rivers shunday deydi: "Savodli bo'lish – o'qish va yozuvni bilish degan ma'noni anglatadi"[6].

Yozuv jarayoni og'zaki nutq jarayonidan o'zining harakati va rivojlanishi, psixologik mazmuni va jarayonni amalga oshirishga xizmat qiladigan psixologik operatsiyalar jihatidan farq qiladi. Ma'lumki, og'zaki nutqni o'zlashtirish bola hayotining ikkinchi yilida kattalar bilan amaliy muloqot jarayonida sodir bo'ladi. Hayotining birinchi yilida bola doimo unga aytilgan nutqni eshitadi, atrofdagilarning nutqini idrok etish uning eshitish qobiliyatini rivojlantiradi va mustaqil artikulyatsiyani tayyorlaydi. Ushbu amaliy mashg'ulot ikkinchi yil o'talarida bola nutq tovushlarini takrorlashni va alohida ob'ektlarni nomlashni boshlashiga olib keladi. Vaqt o'tgan sayin so'zlarni nomlash qobiliyati tez rivojlanadi, nutq asta-sekin batafsil, izchil xarakterga ega bo'ladi va 4-5 yoshga kelib, kattalar bilan ko'p muloqot qiladigan bolaning og'zaki nutqi ancha boy va to'liq bo'ladi. Yozma nutqning rivojlanishi esa butunlay boshqacha bo'ladi. Agar og'zaki nutq sof amaliy jihatdan kattalar nutqiga jonli moslashish orqali o'zlashtirilsa va uning artikulyatsiyasi uzoq vaqt davomida ongsiz xatti-harakatga asoslansa, yozish esa boshidanoq maxsus ongli harakatlar jarayonida amalga oshiriladi. Demak, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning asosiy yo'llari boshqa-boshqa hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida qobiliyatning rivojlanishi bilan yozishning psixologik tuzilishi o'zgaradi. Bola harflarning butun kombinatsiyasini, keyin esa butun so'zlarni osongina yozishni o'rganadi. Alohida tovushlarni ta'kidlash, kerakli grafik belgilarni topish va harflarni yozish - bularning barchasi uning diqqatini jalb qilishni to'xtatadi, avtomatlashtiriladi, umumiy bir butunga bo'ysunadigan alohida operatsiyalarga aylanadi; bola bu operatsiyalarni avtomatik ravishda bajarishni boshlaydi. So'z, ibora va ba'zan bir qator fikrlarni yozadi. Elementar yozuv harakatlari birlashtirilib, murakkabroq faoliyatga - yozma nutqqa aylanadi. Bu haqda tilshunos olim A.R.Luriya shunday deydi: "Ilgari to'liq ongli harakatlar natijasi bo'lgan narsa endi bir qator avtomatlashtirilgan, ko'pincha deyarli ongsiz operatsiyalarga aylanadi. Faqat alohida holatlarda, masalan, tovush tarkibida murakkab bo'lgan so'zni yozishda yoki yozma matnni tekshirishda bola so'zni tovushlarga tizimli ravishda ajratishga qaytadi; individual operatsiyalar yana ongli bo'ladi va yozuvchi o'zi uchun faqat yordamchi sifatida sodir bo'lgan jarayonlarni (tovushli tahlil, harfni qidirish, uning grafik tasviri) aniq anglay boshlaydi".[7.352]

Materiallar va usullar. Kichik yoshli maktab o'quvchilarining yozish jarayonini sinchkovlik bilan kuzatish va tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bolada yozuv mahoratining rivojlanishi uning tarkibini tashkil etuvchi alohida elementlarning asta-sekin birlashishi, harflarni tanlay olish va yozish bo'yicha alohida harakatlar murakkab va yaxlit "yozma nutq" bilan almashtiriladi. Masalan: 2-sinf o'quvchisi kitob so'zini o'qiganida tovushlarni baland ovozda talaffuz qiladi, so'zni bo'g'inlarga bo'ladi va yaxlit o'qishni amalga oshiradi. Agar kitob so'zini yozsa, kitob so'zi tarkibidagi tovushlarni tinglash muhim emas. Bolalarda yozish jarayoni o'zlashtirilgach, har bir so'zning baland ovozda talaffuzi butunlay yo'qoladi va uning o'rnida avval shivirlangan nutq, so'ngra yozma so'zning qisqartirilgan "ichki eshitishi" paydo bo'ladi. Harflarning alohida elementlarini alohida ehtiyotkorlik bilan yozish ham yo'qoladi, qo'shma vosita ko'nikmalari rivojlanadi va yaxshi rivojlangan yozish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchi bir vaqtning o'zida bir motor harakati bilan butun harflar majmuasini, ba'zan esa butun bir qisqa so'zni yozadi. Yozish tobora rivojlangan sayin murakkab tus ola boshlaydi va ba'zida so'zning tovushli tahlili asta-sekin orqa fonga o'tib, yozuv jarayoni avtomatlashgan mahoratga aylanadi. O'quvchilarning yozish jarayonini sinchkovlik bilan o'rganish juda muhim bo'lib, bu esa yozish jarayonida o'quvchi uchun nima qiyinchiliklar tug'dirishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Yozma nutq sharoitida har doim o'quvchi uchun shakllantiriladigan fikr va yoziladigan so'z (ibora, gap) esda saqlanishi muhimdir.

Savod o'rganish jarayonidagi amaliy mashqlar sirasiga analiz, sintez, tovush ustida ishlash mashqlari kiradi va bu mashq turlari kichik yoshli bolalar fikrini yozma ifodalashda asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Jumladan, Qo'qon shahridagi 6-, 46-umumiy o'rta ta'lim maktablarida olib borilgan so'rov, kuzatuv ishlari bolalarda yuqoridagi mashq turlaridan foydalanishning afzalligini ko'rsatdi. Analiz mashqlari bolalarni imlo xatolarisiz yozishga o'rgatsa, sintez mashqlari esa o'quvchi fikrlarini yozma ifodalashga ko'maklashadi. Ayniqsa, so'zning boshiga yoki oxiriga bir harf qo'shib yangi so'z hosil qilish, so'z o'rtasiga harf qo'shib, yangi so'z hosil qilish, bo'g'inlarni almashtirib yangi so'z hosil qilish va yozish, tovushlarning o'rnini almashtirib yangi so'z hosil qilish va yozish, tovushni yoki bo'g'inni tushirib yangi so'z hosil qilish va yozish, bo'g'in qo'shib yangi so'z hosil qilish va yozish kabi sintetik mashq usullari qiziqarli bo'lib, yarim o'yin holatini vujudga keltirishga imkoniyat yaratdi. O'yin asosidagi ta'lim bolalarda berilayotgan topshiriqni bajarishga qiziqish uyg'otdi.

1.Qo'qon shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktab 26-nafardan iborat 1-sinf o'quvchilari bilan olib borilgan kuzatuvlarimiz yuqoridagi fikrni tasdiqlaydi. O'quvchilarga quyidagi sintetik mashqni bajarish taklif qilindi: Berilgan so'zlarga bo'g'in qo'shib, yangi so'z hosil qiling: gul - ..., paxta - ..., qo'l - ..., lola - Belgilangan vaqt ichida 26 nafar o'quvchilardan 12 tasi (46%) mashqni to'liq bajardi, 10 tasi (38%) yarmini bajardi, 4 tasi (15%) esa bajarishga qiynaldilar.

2. Qo'qon shahar 46-umumiy o'rta ta'lim 3-sinflarda o'tkazilgan quyidagi tajribada o'quvchilarning yozma fikr ifodalashlari tahlil qilindi.

1-rasm. M.E.Toirova. Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. -88b.12-bet.

Yaxlit matn tuza olganmi?	Rasmdagi predmet tasviridan unumli foydalanganmi?	Nechta o'quvchida yangi fikr mavjud?	Uslubiy xatoga yo'l qo'yanmi?	Kreativ fikr mavjudmi?
8 ta (28%)	16 ta (57%)	5 ta (17)	9 ta (32%)	7 ta (25%)

2-rasm. Jadval muallifniki.

O'quvchilarning yozgan matnlarini tahlil qilib, ulardagi fikrni yozma ifodalash usullariga e'tibor qaratdik. 28 nafar o'quvchilardan 8 tasi yaxlit matn tuza olgan bo'lib, qolgan 20 ta o'quvchilarning yozma ishlarida kamchiliklar kuzatildi, bu esa bolalarning yozma nutqiga e'tiborni kuchaytirishni talab qiladi. Rasmdagi narsalar tasviridan matn tuzishda foydalana olish bo'yicha 16 ta (57%) o'quvchilar ijobiy natija ko'rsatgan bo'lsa, 12 nafar (42 %) o'quvchilar bu imkoniyatdan samarali foydalanmadilar.

Tadqiqot natijalari. O'quvchi gapni to'g'ri yozish tartibini saqlashi kerak, har doim yozgan va yozilishi kerak bo'lgan narsalarga yo'naltirilishi kerak. Bularsiz yozma nutqdagi har bir pauza kerakli ketma-ketlikni buzadi va rejaning buzilishiga olib keladi. O'quvchi uchun tasodifiy lahzalar fikr izchilligiga xalaqit beradi yoki so'z yoki gapni noto'g'ri yoza boshlaydi, yoki bo'g'inlar, so'zlar takroriga yo'l qo'yadi. Bu o'quvchida so'zlarning ketma-ketligiga rioya qilish qobiliyati yo'qolganda sodir bo'ladi.

Tilshunos olim A.R.Luriya[7.215] yozish jarayonini 3 bosqichdan iborat ekanligini ta'kidlaydi:

1. So'zning tovush tarkibini tahlil qilish.

2. Tovushni harfga aylantirish.

3. Husnixat qoidalariga rioya qilish.

1. So'zning tovush tarkibini tahlil qilish. Ushbu bosqich bir nechta maxsus operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Diktant yozayotgan o'quvchi idrok etilgan tovushlar oqimidan, birinchidan, birinchi yoziladigan, ikkinchidan esa keyin yoziladigan tovushlarni ajrata olishi kerak. Bu jarayonda o'quvchilar uchun sodda, ochiq bo'g'inlardan iborat so'zlar talaffuzi qulay va oson. Lekin yopiq bo'g'inlardan tuzilgan, ko'p bo'g'inli undoshli, urg'usiz unilardan tashkil topgan so'zlarni yozish o'quvchilar uchun qiyin vazifaga aylanadi.

2. Tovushni harfga aylantirish. Ajratilgan fonemalar va ularning komplekslari grafemalarda ifodalanishi kerak. Agar dastlabki tovush tahlili yetarlicha aniq amalga oshirilgan bo'lsa, unda nutq tovushlarini harflarda ifodalash hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi.

3. Husnixat qoidalariga rioya qilish. Yozish jarayonining uchinchi bosqichi yozilishi kerak bo'lgan harflarni husnixat talablariga mos bo'lishini ta'minlashdir. E. V. Guryanov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham aynan shu narsa tilni o'zlashtirishning turli bosqichlarida yozishni tavsiflovchi tengsiz tuzilmani aniq aks ettirishi ta'kidlanadi. Tadqiqotimiz davomida olib borilgan kuzatishlar, olingan xulosalar asosida biz ham A.R.Luriya va E.V.Guryanovning fikrlarini qo'llab-quvvatlaymiz hamda bunga qo'shimcha ravishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqni rivojlantirishda interaktiv usullardan ham foydalanishni ma'qul deb hisoblaymiz.

Muhokama. Professor J.Jalolov esa quyidagi fikrlarni aytgan: "Yozma nutq boshqa reproduktiv nutq faoliyati turi – gapirish zaminida, ya'ni uning lisoniy materiali va mavzulari doirasida shakllanadi. Yozma nutq tegishli xususiy malakalarga asoslanadi. Yozuv (ya'ni yozma nutq) malakalari quyidagi ko'nikmalardan tashkil topadi: husnixat ko'nikmasi, imlo ko'nikmasi, tuzish (yozma fikr bayon etish maqsadida gaplarni birlashtirish) ko'nikmasi, yozuvning leksik va grammatik ko'nikmalari".[8.29]

Rus metodist olimi B.A.Lapidus yozma nutq mashqlarini quyidagicha tasniflaydi:

vazifasiga ko'ra: tayyorlov va asosiy;

nutq faoliyatining xususiyatiga ko'ra: retseptiv va reproduktiv;

o'quv amallariga ko'ra: til strukturalarini nutqda taqlidan qo'llash, o'zgartirish, birlashtirish;

til materialiga munosabat yuzasidan: nutqda aniq bir maqsadda va turli maqsadlarda qo'llash.[9.152]

Rus metodik adabiyotlarda yozuvni o'qitishga doir mashqlarning: ko'chirish, eshitib yozish, erkin diktant, ijodiy diktant, devoriy gazetaga maqola yozish, hikoya matnini yoki rejasini tuzish kabi turlari keltirilgan.

Xulosa. Olib borilgan kuzatishlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqlarini shakllantirish bo'yicha quyidgi xulosalarga kelish mumkin:

1. Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrni yozma ifodalashlari uchun qulay pedagogik vaziyat yaratish ta'limiy maqsadni amalga oshirish vositasidir.

2. Yozma nutqni shakllantirishda an'anaviy usullar bilan interaktiv usullardan foydalanish o'quvchilar yozma fikrlarini ifodalashda yaxshi samara beradi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida ota-onalar bilan hamkorlikda keng kitobxonlikni rivojlantirish, bolalar yoshi, saviyasiga mos adabiyotlarni tavsiya qilish o'quvchilar badiiy tafakkuri va so'z boyligini oshirishda yaqindan yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. N.Mahmudov, A.Rafiyev, I.Yo'ldoshev. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. Darslik.- T.:Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013, 144 b.
2. Nodir Jonuzoq: Tilimiz mukammal alifboga munosib. 29.03.2021. <https://kun.uz/uz/12750235?q=%2F12750235>.
3. Ozod Sharafiddinov. Fitrat va uning ikki maqolasi ("Tilimiz", "Yopishmagan gajaklar"). Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1-jild. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/ozod-sharafiddinov-fitrat.html>
4. Tog'ayev To'lqin Mamanazarovich. "Chig'atoy gurungi" faoliyati to'g'risida ba'zi mulohazalar. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2.
5. H.Dadaboyev. O'zbek terminologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 136 b.
6. Wilga M.Rivers. Teaching Foreign-Language Skills. 2nd ed. – Chicago and London: The university of Chicago Press, 1981, p.291.
7. Лурия А.Р. Письмо и речь: Нейролингвистические исследования. Учебное пособие для студ. психол. фак. высш.учеб. заведений. – М.:Издательский центр "Академия", 2002. - 352 с.
8. J.Jalolov. Chet til o'qitish metodikasi. Darslik. "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 2012.
9. Б.А.Лапидус. Интенсификация процесса обучения иностранной речи (Пути и приёмы). – М.: Высшая школа, 1970.
10. A.G'ulomov, H.Ne'matov. Ona tili ta'limi mazmuni. Metodik qo'llanma. Toshkent. "O'qituvchi", 1995-yil.